

ΘΑΣΙΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΒΑΛΑΣ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ
ΤΟ 1932 ΜΕ ΤΟ ΙΔΙΩΝΥΜΟ ΓΙΑ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

Νικόλαος Σ. Τσιλογεώργης

Προλογικά θα ήθελα να επισημάνω πως αφορμή για την παρούσα ανακοίνωση μου έδωσε το γεγονός ότι ως δάσκαλος και διευθυντής σχολείου βιώνω καθημερινά μια οδυνηρή πραγματικότητα: Εμείς οι Νεοέλληνες αγνοούμε παντελώς την τοπική μας ιστορία.

Η συμμετοχή μου, λοιπόν, στο παρόν συμπόσιο¹ με θέμα: «*Θάσιοι μαθητές του Γυμνασίου Καβάλας κατηγορούμενοι το 1932 με το ιδιώνυμο για κομμουνιστική προπαγάνδα*» έχει ως σκοπό να φωτίσει, όσο είναι δυνατό, μια πτυχή της ιστορίας της Καβάλας και της Θάσου επιχειρώντας να καταγράψει και να προσεγγίσει ερμηνευτικά ένα τοπικό ιστορικό γεγονός που συγκλόνισε την κοινή γνώμη της εποχής, αλλά που σήμερα το θυμούνται μόνο όσοι απέμειναν –λιγοστοί είναι αλήθεια– από τη γενιά που το έζησε.

Θεωρώ χρήσιμο, για να κατανοήσουμε καλύτερα την πολύκροτη αυτή δίκη του 1932, να κάνουμε μια πολύ σύντομη περιγραφή των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν στην πόλη της Καβάλας την περίοδο αυτή.

Η Καβάλα στο πρώτο μισό του περασμένου αιώνα ήταν μία πόλη αναπτυσσόμενη βιομηχανικά και εμπορικά με πλούσια πνευματική και κοινωνική ζωή, κέντρο της αστικής τάξης και διακίνησης προοδευτικών ιδεών. Ο ερχομός 17.500 προσφύγων το 1922 διαμόρφωσε ένα νέο κοινωνικό πλαίσιο στην πόλη με συνέπεια να διαγραφούν σαφέστερα οι κοινωνικές ανισότητες και οι πολιτικές αντιθέσεις και να ενταθούν ακόμη περισσότερο οι κοινωνικοί αγώνες. Οι πρόσφυγες πλουτίζουν την τάξη των καπνεργατών με έμπειρο εργατικό δυναμικό, το οποίο αφομοιώνεται εύκολα από το συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο. Οι περισσότεροι καπνεργάτες², 14.000 περίπου κατά το διάστημα 1922-1930, είναι επηρεασμένοι από τις ιδέες της Οκτω-

1. Ένα μέρος από την παρούσα εισήγηση παρουσιάστηκε στο Α΄ Διεθνές Συνέδριο Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών (Καβάλα, 20-23 Σεπτεμβρίου 2001) με θέμα: «Η δίκη διά τα κομμουνιστικά του Γυμνασίου Καβάλας το 1932».

2. Βλ. *Ιω. Β. Ιωαννίδη*, Το καπνικό στην Καβάλα, Καβάλα 1998.

βριανής επανάστασης και έχουν αναπτύξει μια ιδιαίτερη ψυχολογία θεωρώντας το χώρο της εργασίας τους ως τόπο όπου υφίστανται συνθήκες εκμετάλλευσης της επαγγελματικής τους τάξης, επομένως νομιμοποιούνται να αναπτύξουν την ιδεολογική διεκδίκηση των αιτημάτων τους και προβάλλουν με σθένος τις δημοκρατικές τους ιδέες.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η τετραετία 1928-1932³, που για πολλούς ιστορικούς θεωρείται η πιο λαμπρή περίοδος για την Καβάλα, καθώς εγκαινιάζονται μεγάλα έργα υποδομής, όπως το λιμάνι, που δίνουν πνοή στην πόλη. Όμως η «λαμπρή εποχή» της Καβάλας δεν έλυσε τα κοινωνικά προβλήματα που υπήρχαν. Προβάλλουν μάλιστα αυτήν την περίοδο οξύτερα και εκδηλώνονται με συνεχείς κινητοποιήσεις των καπνεργατών που καταλήγουν σε αιματηρές συγκρούσεις.

Είναι φανερό πως οι σοσιαλιστικές ιδέες για ισότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη κλόνιζαν τις υπάρχουσες ισορροπίες, αφού συγκινούσαν όλο και περισσότερο τα λαϊκά στρώματα. Και καθώς οι πρωτοποριακές ιδέες πάντα φόβιζαν την καθεστηκυία τάξη, η αντίδραση δεν άργησε να έρθει, αποκαλύπτοντας τους φόβους των φορέων της κυρίαρχης ιδεολογίας απέναντι σε κάθε αποσταθεροποιητική προσπάθεια.

Έτσι, όταν τον Ιούλιο του 1929 η κυβέρνηση Βενιζέλου, λίγους μήνες μετά το 1928, ψήφισε τον ιδιαίτερα σκληρό και αντιδημοκρατικό νόμο 4229 «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», που παρέμεινε γνωστός ως «ιδιώνυμον»⁴, οι φορείς της κυρίαρχης ιδεολογίας βρήκαν σ' αυτόν έναν ανέλπιστο συμπαραστάτη.

Το ιδιώνυμο έγινε στα χέρια των οργάνων της εξουσίας όπλο εξόντωσης καθενός πολίτη που αγωνιζόταν για την άρση των κοινωνικών διαφορών και την άμβλυνση των ανισοτήτων. Με το αιτιολογικό ότι ήθελε να ανατρέψει βιαίως το κοινωνικό σύστημα ή προπαγάνδιζε κομμουνιστικές ιδέες και επεδίωκε την εφαρμογή τους, κάθε δημοκρατικός πολίτης συλλαμβανόταν και παραπεμπόταν στο δικαστήριο, που συνήθως τον καταδίκασε σε πολύχρονη φυλάκιση και εκτόπιση σε διάφορα ξερονήσια.

Η Καβάλα σημαντική, όπως είπαμε, εργατούπολη την εποχή αυτή, με εργατικό δυναμικό πολιτικοποιημένο και ιδιαίτερα διεκδικητικό, δοκίμασε αρκετές φορές τις «ευεργετικές» συνέπειες του «ιδιώνυμου» νόμου. Στις 18 Μαΐου 1932 στο Πλημμελειοδικείο Καβάλας αρχίζει μια ακόμη δίκη για παράβαση του νόμου 4229. Μια δίκη η οποία εξ αρχής παρουσίασε εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς ανάμεσα στους 35 κατηγορούμενους οι 23 ήταν μαθητές του Γυμνασίου. Η τοπική εφημερίδα «Κήρυξ», αναφερόμενη στην ιδιαιτερότητα της δίκης ανέγραφε χαρακτηριστι-

3. Βλ. Κ. Χιόνη, Συνοπτική ιστορία της πόλης Καβάλας, των Φιλίππων και της Θάσου, Καβάλα 2000, σ. 24-25.

4. Βλ. Γ. Ρούσου, Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Στ', σ. 471.

κά: «... τούτο είχε το ασύνηθες και το καινόν, ότι μετά της ομάδος των κατηγορουμένων πολιτών παρεκάθετο εσμός ολόκληρος μαθητικών στρουθίων του Γυμνασίου μας»⁵.

Τα κομμουνιστικά του Γυμνασίου λόγω του μεγάλου ενδιαφέροντος μονοπώλησαν τα πρωτοσέλιδα του τοπικού τύπου και για μεγάλο χρονικό διάστημα αποτέλεσαν μοναδικό θέμα συζήτησης στην κλειστή κοινωνία της Καβάλας.

Στις 13 Μαΐου 1932 μετά το σάλο που δημιουργήθηκε ο γυμνασιάρχης κ. Μπομπορίδης αποστέλλει στις εφημερίδες ανακοίνωση με την οποία διαμαρτύρεται ότι πολλά από τα αναγραφόμενα στον τύπο της πόλης είναι τελείως ανακριβή. Η σχετική ανακοίνωση αναφέρει: «Ανακοινούται ότι τ' αναγραφόμενα εις τινες εφημερίδας ότι εις το Γυμνάσιον ασκείται κομμουνιστική προπαγάνδα, διδάσκονται εθνοκτόνοι ιδέαι κ.τ.λ. είναι τελείως ανακριβή. Αν δε, ως απεκαλύφθη, μαθηταί τινες ενάριθμοι ευρέθησαν μεμυημένοι εις τοιαύτας ιδέας, τούτο βεβαίως εγένετο εκτός του Γυμνασίου, όπου, ως ήτο φυσικόν, δεν ήτο και πολύ εύκολος η παρακολούθησις 600 μαθητών υπό του διδακτικού προσωπικού. Επί τη ευκαιρία ταύτη οφείλομεν να διαβεβαιώσωμεν πάντα άνθρωπον ειλικρινώς αγαπώντα την εκπαίδευσιν ότι το Γυμνάσιον λειτουργεί λίαν κανονικώς και εντελώς συμφώνως προς τους κειμένους νόμους και ότι αι κατά το παρόν σχολικόν έτος καταβληθείσαι φιλότιμοι προσπάθειαι υπό του διδακτικού προσωπικού θέλουν αποδώσει τοιαύτα αποτελέσματα από απόψεως και ποιού και ποσού, ώστε να είναι ανίκανον ν' αμυνώσκει ταύτα το επεισώδιον της αποκαλύψεως ενάριθμων μαθητών εκτραπέντων από του αληθινού προορισμού των, καθώς και η επί τούτου στηριχθείσα αδικωτάτη αρθρογραφία ενίων εφημερίδων»⁶.

Η ημερήσια τοπική εφημερίδα «Κήρυξ» κάλυψε με εκτενή δημοσιεύματά της και εντυπωσιακούς τίτλους την πολύκροτη, όπως τη χαρακτηρίζει, δίκη που διάρκεσε τρεις μέρες. Το φύλλο μάλιστα της 18ης Μαΐου 1932, που είναι η πρώτη ημέρα της δίκης, κυκλοφορεί με τους τίτλους: 1) «Το μικρόβιον του κομμουνισμού», 2) «Η σημερινή δίκη διά τα κομμουνιστικά του Γυμνασίου» και 3) «Κατηγορούμενοι 12 πόλιται και 23 μαθηταί». Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα επίσημα πρακτικά της δίκης και το υπόλοιπο υλικό της δικογραφίας καταστράφηκε κατά τη βουλγαρική κατοχή (1941-1944) και ως εκ τούτου μοναδικές πηγές άντλησης πληροφόρησης αποτελούν τα δημοσιεύματα του «Κήρυκος»⁷ και οι προφορικές μαρτυρίες ελάχιστων Καβαλιωτών, οι οποίοι έζησαν τα γεγονότα του 1932 είτε ως κατηγορούμενοι είτε ως μέλη της τοπικής κοινωνίας που παραβρέθηκαν στη δίκη.

Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, όπως αυτό είχε διατυπωθεί στα κλητήρια θε-

5. Βλ. Γ. Β. Ιωαννίδη, Ο τύπος της Καβάλας, Καβάλα 1996, σ. 26.

6. Βλ. εφημ. «Κήρυξ» Καβάλας, αρ. φ. 1914/14-5-1932.

7. Βλ. εφημ. «Κήρυξ» Καβάλας, αρ. φ. 1917/18-5-1932, 1918/19-5-1932, 1919/20-5-1932, 1920/21-5-1932.

σπίσματα που επιδόθηκαν στους κατηγορούμενους, οι 35 κατηγορούνταν ότι «από τας αρχάς Ιανουαρίου μέχρι της 25ης Απριλίου οργανώσαντες εν τω Γυμνασίω «κομμουνιστικόν πυρήνα της κομμουνιστικής νεολαίας», «κομμουνιστικήν ομάδα Νέων Πρωτοπόρων» και «ομάδα Αρχαιομαρξιστών Λενινιστών κομμουνιστών», επεδίωξαν την εφαρμογήν ιδεών ανατρεπτικών και προσηλυτισμόν εις αυτάς ανηλίκων μαθητών και μαθητριών, ήτοι επί παραβάσει του Ν. 4229 «περί προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος».

Κατηγορούμενοι ήταν οι εξής⁸: Βασίλειος Υψηλάντης, δημοσιογράφος, Ιωάννης Χριστόπουλος, υπάλληλος της Ιονικής Τράπεζας, Κωνσταντίνος Χαροπούλης, ιδιωτικός υπάλληλος, Νικόλαος Φερεσιάδης, υπάλληλος του Γεωργικού Επιμελητηρίου, Γρηγόριος Καρατζάς, Αθανάσιος Μαλέας, Μιχαήλ Βαλιάνος, Ιωάννης Χαράλαμπίδης, μουσικοί, Τάκης Τούρνας, υπάλληλος, Χαρίσης Μπέντσιος, υπάλληλος, Παντελής Νικολαΐδης, λογιστής της Ενώσεως Γεωργικών Συνεταιρισμών, Αργύριος Σπανίδης, καπνεργάτης, και οι μαθητές Χαράλαμπος Σωτηρέλης, Γεώργιος Στρατηγόπουλος, Βενιζέλος Προέδρου, Γεώργιος Τάντος, Αναστάσιος Ταχματζίδης, Ιωάννης Ταρτασιδής, Λάζαρος Αΐβατζίδης, Σωτήριος Μαδεμλής, Χρήστος Κалаϊτζίς, Σμαρώ Μηλίδου, Άγγελος Αμανατιάδης, Νέστωρ Γιαχνιτζόγλου, Γεώργιος Αρμάγος, Ιωάννης Ιωαννίδης, Φώτιος Πρασίνης, Ηρακλής Σπαθάρης, Γεώργιος Χατζηγεωργίου, Κων/νος Χατζηγεωργίου, Ελευθέριος Αξαρχλής, Θεμιστοκλής Τσουμπάκης, Ιωάννης Λυμπέρης και Κων/νος Χρησιδής.

Θεωρώ σκόπιμο να επισημάνω ότι, εκτός από τους παραπάνω 35 κατηγορουμένους, κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων⁹ κατηγορούμενοι για αθεϊσμό και κομμουνιστική προπαγάνδα ήταν και οι καθηγητές Σωτηράκης, Κοσπεντάρης και Εμμα-

8. Από τους 35 κατηγορουμένους θάσοι ήταν οι: Υψηλάντης Βασίλειος, δημοσιογράφος, και οι μαθητές Σωτηρέλης Χαράλαμπος (Χάρης), Προέδρου Βενιζέλος, Χρησιδής Κων/νος.

9. Την Κυριακή 15 Μαΐου 1932 η εφημ. «Κήρυξ» με πρωτοσέλιδο τίτλο: «Αι ανακρίσεις διά τα κομμουνιστικά του Γυμνασίου. Προεφυλακίσθη ο καθηγητής Σωτηράκης» γράφει: Από της παρελθούσης Πέμπτης ο ανακριτής κ. Χ. Πέτρος ενήργησεν ανακρίσεις επί διαβίβασθειας εις αυτόν δικογραφίας κατά του καθηγητού των Μαθηματικών κ. Ν. Σωτηράκη κατηγορουμένου επί παραβάσει του ιδιονύμιου.

Υπό του κ. ανακριτού εκλήθησαν και εξητάσθησαν οι καθηγηταί του Γυμνασίου κ.κ. Κυνηγόπουλος, Καρύδης και Ευσταθιάδης, ως και ο γυμνασιάρχης κ. Μπομπορίδης. Προχθές εκλήθη και απελογήθη ενώπιον του κ. ανακριτού ο κατηγορούμενος καθηγητής. Μετά την απολογία του εκρατήθη εις το Α' Αστυνομικόν Τμήμα.

Χθες συμφωνούντων των κ.κ. Ανακριτού και Εισαγγελέως ο κ. Ν. Σωτηράκης εκρίθη προφυλακιστός και απεστάλη το απόγευμα εις τας ενταύθα επανορθωτικές φυλακάς.

Φίλοι του καθηγητού κ. Ν. Σωτηράκη επεσκέφθησαν αυτόν χθες εις τας φυλακάς παρουσιασθέντες δε εις τα γραφεία μας εδήλωσαν ότι ο κ. καθηγητής αρνείται την αποδιδομένην εις αυτόν κατηγορίαν ως κομμουνιστού.

Εκτός του κ. Σωτηράκη συνεκατηγορείτο διά την αυτήν αιτίαν ο καθηγητής της Εμπορικής Σχολής κ. Κοσπεντάρης, όστις μετά την απολογία του εκρατήθη χθες όλην την ημέραν, αφέθη δε ελεύθερος το απόγευμα, διότι δεν προέκυψαν στοιχεία ενοχής εναντίον του.

νουήλ. Ο Σωτηράκης στις 13 Μαΐου 1932, πέντε μέρες πριν από τη δίκη, μετά την απολογία του στον ανακριτή Πέρρο, προφυλακίστηκε με την κατηγορία της παράβασης των άρθρων του «ιδιώνυμου». Για 15 μέρες κρατήθηκε στις φυλακές Καβάλας, οπότε και αποφυλακίστηκε με απόφαση του Εφετείου Κομοτηνής, το οποίο έκανε δεκτή την ανακοπή του εντάλματος προφυλάκισης που είχε ασκήσει. Ο συγκατηγορούμενος του Σωτηράκη, καθηγητής Κοσπεντάρης, αφού κρατήθηκε ολόκληρη τη μέρα, αφέθηκε ελεύθερος, γιατί δεν προέκυψαν στοιχεία εναντίον του. Το ίδιο συνέβη και με τον καθηγητή Εμμανουήλ. Ως μάρτυρες κατηγορίας κλητεύθηκαν οι Ευριπίδης Αλεξάκης, ανθυπασπιστής του Τμήματος Ασφαλείας, Διονύσιος Λεόντιος, δικηγόρος και έφορος του σώματος προσκόπων, Γεώργιος Τσακατάρης, παραγγελιοδόχος, Ζαφείριος Μπούσιος, Εμμανουήλ Λυμπερόπουλος, Παντελής Βορεόπουλος, Αλέξανδρος Βορεόπουλος, Παύλος Μπασλής, Γεώργιος Μπίτσας, μαθητές, και Βασίλειος Μυλωνάς, υποδηματοποιός.

Στις εννιά ακριβώς της 18ης Μαΐου 1932, σε μια ασφυκτικά γεμάτη αίθουσα, άρχισε η συνεδρίαση του δικαστηρίου. Την προεδρία είχε ο ίδιος ο πρόεδρος των πρωτοδικών Ν. Κορρές και μέλη οι δικαστές Χ. Ρομπόκος και Χ. Πέρρος. Την εισαγγελική έδρα κατείχε ο Π. Σπηλιώτης. Την υπεράσπιση των κατηγορουμένων ανέλαβαν 16 δικηγόροι, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν διακεκριμένοι νομομαθείς, όπως ο Πορφυρογένης από την Αθήνα, ο Χατζηγιαννάκης από την Κομοτηνή, ο Χριστόπουλος από τη Δράμα και οι Βασιλικός και Σωτηριάδης από τη Θάσο, που είχαν το κύριο βάρος της υπεράσπισης των κατηγορουμένων.

Πρώτος μάρτυρας κατηγορίας εξετάστηκε ο έφορος των προσκόπων περιφέρειας και δικηγόρος Διονύσιος Λεόντιος, ο οποίος λάβρος επιτέθηκε εναντίον των καθηγητών, τους οποίους παρουσίασε ως φορείς των κομμουνιστικών ιδεών στο Γυμνάσιο. *«Εθεώρησα καθήκον μου, λέγει εν τη ρύμη του λόγου του, όταν επληροφορήθην πάντα ταύτα, ως άνθρωπος ο οποίος έφαγα τα νιάτα μου εις την εξυπηρέτησιν της εθνικής ιδέας, να παρουσιασθώ εις τον εισαγγελέα, να καταγγείλω τα διατρέχοντα εν τω Γυμνασίου και να τεθώ εις την διάθεσίν του»*. Ακολούθως αναφέρει πως το μικρόβιο του κομμουνισμού έφεραν στο Γυμνάσιο *«ως πρωτοπόροι των πρωτοπόρων»* οι καθηγητές Σωτηράκης, Κοσπεντάρης και Γεωργακόπουλος και οι δημοδιδάσκαλοι Λαζαρίδης και Μπαρμπουνάκης. Σε ερώτηση του Προέδρου πώς ξέρει ότι ο Σωτηράκης είναι ο πρωτοπόρος των πρωτοπόρων, ο μάρτυρας απάντησε, επειδή κάνει παρέα με κοκκινογραβατάδες. Ο μάρτυρας κατηγορίας ολοκλήρωσε την κατάθεσή του με την πληροφορία ότι από τους 48 μαθητές της 5ης και της 6ης τάξης του Γυμνασίου οι 10 είναι μνημένοι στην κομμουνιστική κίνηση και ότι αρχηγός της είναι ο μαθητής Τσουμπάκης, υιός του ιατρού Τσουμπάκη. Τα τελευταία λόγια του μάρτυρα ξεσήκωσαν τον Πρόεδρο του δικαστηρίου από τη θέση του, που έκπληκτος φώναξε: *«Ωστε ο Τσουμπάκης ηγείτο του κομμουνιστικού πυρήνος;»*

Μετά την εξέταση του Λεόντιου κατέθεσε ο βασικότερος μάρτυρας κατηγορίας Ευριπίδης Αλεξάκης, ανθυπασπιστής του Τμήματος Ασφαλείας Καβάλας, ο οποίος είπε ότι είχε πληροφορίες από το 1931 ότι στο Γυμνάσιο δρούσαν δύο κομμουνιστικές ομάδες, των Αρχαιομαρξιστών - Τροτσκιστών και της Νεολαίας Σταλινικών. Ανέφερε ότι από παρακολούθηση των κατηγορουμένων μαθητών προέκυψε πως γινόταν κομμουνιστική προπαγάνδα, διακίνηση έντυπου υλικού, κουπονίων εράνου, εισφορών για την εργατική βοήθεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι δύο φορές ο Αλεξάκης διαφεύστηκε εξεταζόμενος σε αντιπαράσταση με άλλους μάρτυρες.

Ο τρίτος μάρτυρας κατηγορίας, ο υποδηματοποιός Μυλωνάς, στην κατάθεσή του είπε ότι πληροφορήθηκε από την κόρη του Μαρία ότι ο Υψηλάντης και η Μηλίδου έπαιρναν μέρος σε συσκέψεις και έκαναν μαθήματα. Δεν εξήγησε, όμως, γιατί, όταν εξετάστηκε η κόρη του από τον εισαγγελέα, τον αποκάλεσε «ψεύτη». Στη συνέχεια εξετάστηκαν και οι υπόλοιποι μάρτυρες κατηγορίας, οι οποίοι δεν κατέθεσαν τίποτε το ουσιαστικό επί της κατηγορίας.

Ακολουθώς κλήθηκαν και εξετάστηκαν επί τροχάδην οι 80 περίπου μάρτυρες υπεράσπισης, οι οποίοι μίλησαν για την καλή διαγωγή των περισσότερων κατηγορουμένων.

Μετά τη λήξη της εξέτασης των μαρτύρων άρχισε η απολογία των κατηγορουμένων. Πρώτος κλήθηκε να απολογηθεί ο Β. Υψηλάντης, ο οποίος αρνήθηκε ότι αναμείχθηκε στη δημιουργία κομμουνιστικού πυρήνα στο Γυμνάσιο. Ομολόγησε ότι πράγματι έγινε σύσκεψη πρωτοπόρων και ότι από δεκαετίας είναι κομμουνιστής, όμως «*αι σωματικά μου δυνάμεις δεν επιτρέπουν να παλαίψω στο προλεταριακό κίνημα*» είπε χαρακτηριστικά.

Στη συνέχεια απολογήθηκε ο Χριστόπουλος, ο οποίος επιβεβαίωσε ότι έλαβε μέρος στη σύσκεψη νομίζοντας πως η ομάδα πρωτοπόρων έχει καθαρά μορφωτικό χαρακτήρα. Είπε ότι πράγματι μια μέρα έδωσε 25 δραχμές έρανο της εργατικής βοήθειας. Κατέληξε λέγοντας ότι ουδέποτε αναμείχθηκε στην κομμουνιστική κίνηση, ενώ ερωτώμενος από τον εισαγγελέα, εάν είναι κομμουνιστής, τόνισε ότι δεν μπορεί να δώσει συγκεκριμένη απάντηση.

Ο Χαρσούλης απολογούμενος είπε ότι πήρε μέρος στη σύσκεψη, ενώ σε επίμονες ερωτήσεις του Εισαγγελέα, εάν είναι κομμουνιστής, απάντησε ότι δεν έχει αποχρυσταλλώσει οριστική γνώμη λέγοντας χαρακτηριστικά: «*εφόσον το θέλετε, είμαι εν τω γίγνεσθαι*».

Ενδιαφέρουσα είναι και η απολογία του Τ. Τούρνα, που δήλωσε: «*Όταν έλαβον το κλητήριο θέσπισμα, ξιπάστηκα. Κατηγορούμαι διά προσηλυτισμόν, ενώ ακόμη δεν έχω προσηλυτισθεί ο ίδιος. Συμπαθώ τις αριστερές ιδέες*».

Από τις απολογίες των μαθητών εντύπωση προκάλεσε η λιτή και ειλικρινής δήλωση του Χαρ. Σωτηρέλη: «*Συμπαθώ το κομμουνιστικόν κίνημα*» και η αυθόρμητη απάντηση του Φ. Πρασίνη: «*Είμαι πολύ μικρός να ξεύρω κομμουνιστικά*».

Από τους υπόλοιπους κατηγορούμενους¹⁰ άλλοι δήλωσαν ως συμπαθούντες τις αριστερές ιδέες και άλλοι ότι ουδεμίαν σχέση έχουν με τα κομμουνιστικά.

Η αγόρευση του εισαγγελέα Σπηλιώτη, που διάρκεσε μία ώρα, κράτησε, όπως αναμενόταν, σε όλη τη διάρκειά της αμείωτο το ενδιαφέρον του ακροατηρίου. Ο δημόσιος λειτουργός υπερασπίστηκε το υπάρχον οικοδόμημα, το οποίο χαρακτήρισε άψογο, ενώ με πολύ απλουστευτικό έως παραμορφωτικό τρόπο παρουσίασε την κατάσταση που επικρατεί στη Ρωσία «*ως κόλασιν εν τη οποία υφίστανται λευκοί δούλοι*». Επιτέθηκε με σφοδρότητα εναντίον ορισμένων καθηγητών, τους οποίους αποκάλεσε «*δαίμονες και εγκληματίες*» τονίζοντας ότι με την άφιξή τους στο Γυμνάσιο το 1/3 των μαθητών «*υπέστη κομμουνιστικήν δηλητηρίασιν*».

Ακολουθώντας ο λόγος δόθηκε στους συνηγόρους υπεράσπισης. Πρώτος αγόρευσε ο Χρονόπουλος από τη Δράμα, ο οποίος υποστήριξε ότι από την ακροαματική διαδικασία και από τον ουσιωδέστερον μάρτυρα της κατηγορίας «*ουδέν στοιχείον σαφές προέκυψε*» και ότι οι καταθέσεις ήταν καθ' ολοκληρίαν «*αβάσιμοι και υποθετικοί*». Για το λόγο αυτό ζήτησε την απαλλαγή των κατηγορουμένων.

Ο Χατζηγιαννάκης από την Κομοτηνή ξεκίνησε την αγόρευσή του με την επιγραμματική φράση: «*Ωδινεν όρος και έτεκεν μυν*», λέγοντας χαρακτηριστικά πως 35 άνθρωποι κουβαληθήκαμε εδώ μέσα χωρίς καμιά αιτία. «*Με το ότι οι κατηγορούμενοι διάβασαν κομμουνιστικά βιβλία, δεν έπεται ότι εσκόπουν να ανατρέψουν το κοινωνικό καθεστώς*».

Εντύπωση προκάλεσε η μακρά και γλαφυρή αγόρευση του Ν. Βασιλικού, ο οποίος επισήμανε ότι ο Ν. 4229 είναι ανελεύθερος, όπως εξάλλου υποστήριζαν και οι αρχηγοί των κομμάτων και πολλοί διανοούμενοι. Τόνισε ότι το δικαστήριο πρέπει να φανεί επιεικής για τον Υψηλάντη και να απαλλάξει τους υπόλοιπους κατηγορούμενους. Και κατέληξε με την παρατήρηση ότι «*δεν πρέπει να μας ξενίζουν αι νέαι ιδέαι, διότι αυτά είναι προιόν της εξελίξεως της κοινωνίας*».

Αμέσως μετά το λόγο πήρε ο Αλέκος Σωτηριάδης, ο οποίος αμφισβήτησε τη συνταγματικότητα του Νόμου 4229 επικαλούμενος το θόρυβο που προεκλήθη από πολλούς διανοούμενους κατά την ψήφισή του. Χαρακτήρισε το Νόμο «*αόριστο, ο οποίος συγχέει ιδέαν και πράξιν*». Στη συνέχεια τόνισε ότι η κατάθεση του ανθυπασπιστή Αλεξάκη δεν ήταν εποικοδομητική του κατηγορητηρίου και ότι η όλη ακροαματική διαδικασία παρουσίασε γυμνόν ακροατήριο. «*Ουδαμόθεν, είπε, κατέστη ότι οι κατηγορούμενοι προέβησαν εις ενεργείας τεινούσας εις την ανατροπήν του καθεστώτος ως τούτο απαιτεί ο Νόμος*». Ειδικά για το μαθητή Σωτηρέλη είπε ότι είναι αξιέπαινος, γιατί είχε το ανδρικό φιλότιμο να πει ότι ασπάζεται τις κομμουνιστικές ιδέες. Ο Αθηναίος δικηγόρος Πορφυρογένης κατά την αγόρευσή του επισήμανε «*την επικίνδυνον δυσχέρειαν συνηγόρων και δικαστών προκειμένου να*

10. Ο μαθητής Βενιζέλος Προέδρου δικάστηκε ερήμην.

ομιλήσουν οι πρώτοι και να αποφανθούν οι δεύτεροι επί δικών με κοινωνικών περιεχομένων». Επικαλέστηκε το ρητό του Βολταίρου ότι «η διά της βίας εξαφάνιση (πολιτών εννοείται) δεν αποτελεί απάντησιν», ενώ μεγάλο μέρος της αγόρευσής του διέθεσε για να απαντήσει στις αιτιάσεις του εισαγγελέα σε σχέση με την κρατούσα κατάσταση στη Σοβιετική Ένωση. Τέλος υποστήριξε ότι κανένα στοιχείο δεν προέκυψε από την αποδεικτική διαδικασία, το οποίο θα μπορούσε να στηρίξει κατηγορία για παράβαση του Νόμου 4229. Την αθώωση των κατηγορουμένων ζήτησαν επίσης και υπόλοιποι συνήγοροι υπεράσπισης.

Μετά την αγόρευση και του τελευταίου συνηγόρου το δικαστήριο αποσύρθηκε σε σύσκεψη και μετά από μισή ώρα εξέδωσε την παρακάτω απόφαση με την οποία επέβαλε: Στο Βασίλειο Υψηλάντη φυλάκιση 3 ετών και 2 ετών εξορία στη Γαύδο. Εις τον ερήμη δικαζόμενο καπνεργάτη Σπανίδη 2 ετών φυλάκιση και 2 ετών εξορία. Στο μαθητή Χαρ. Σωτηρέλη 10 μήνες φυλάκιση και 1 έτους εξορία. Στον Ιωάννη Χριστόπουλο 60 ημερών φυλάκιση. Στον Κώστα Χαρσούλη 20 ημερών φυλάκιση και στον Νικ. Φερεσιάδη 30 ημερών φυλάκιση. Για τους μαθητές το δικαστήριο «απεδέχθη πλήρη σύγχυσιν» και τους απάλλαξε. Οι λοιποί κατηγορούμενοι λόγω αμφιβολιών απηλλάγησαν.

Ο επίλογος της δίκης παίχτηκε στο Εφετείο Κομοτηνής στις 12 Αυγούστου 1932. Το Εφετείο απάλλαξε τους κατηγορουμένους Β. Υψηλάντη και Χαρ. Σωτηρέλη¹¹.

Εν τω μεταξύ αποβλήθηκαν από το Γυμνάσιο Καβάλας και από όλα τα Γυμνάσια της χώρας οι μαθητές Χαρ. Σωτηρέλης και Γ. Στρατηγόπουλος, ενώ οι μαθητές Βενιζέλος Προέδρου¹² και Γ. Τάντος αποβλήθηκαν, έχοντες, όμως, το δικαίωμα να εγγραφούν σε Γυμνάσιο άλλης πόλης.

11. Το καλοκαίρι του 1984, λίγους μήνες πριν από το θάνατό του, ο Χάρης Σωτηρέλης για τη ζωή του γράφει: «Ζήτησα απόκριση στα ερωτήματα που με απασχολούσαν στα βιβλία. Και τη βρήκα στη μαρτυρική κοσμοθεωρία. Αυτά όλα είχανε σα συνέπεια να στραφεί το ενδιαφέρον μου και η έγνοια μου στην τύχη των συνανθρώπων μου και να οδηγηθώ, έφηβος ακόμα, στην ενεργό πολιτική δράση, από τις γραμμές του εργατικού κινήματος. Αυτό πάλι είχε ως αποτέλεσμα μια καταδίκη μου σε φυλάκιση και εξορία για παράβαση του «ιδιωνύμιου» και την ταυτόχρονη αποβολή μου απ' το Γυμνάσιο της Καβάλας και από όλα τα Γυμνάσια της χώρας, ενώ βρισκόμουν στον τελευταίο μήνα της Έκτης - τελευταίας τάξης, κλείνοντάς μου έτσι τις πόρτες του Πανεπιστημίου». Βλ. Χ. Σωτηρέλη, Θεατρικά Άπαντα, 1998, σ. 431.

12. Τον Αύγουστο του 2001 συναντήσαμε τον σχεδόν ενενηντάχρονο (γεννήθηκε στις 9 Οκτωβρίου 1912, ημέρα Παρασκευή) Βενιζέλο Προέδρου στο εξοχικό του σπίτι στα Λιμενάκια της Θάσου. Δε θυμόταν και πολλά πράγματα για τη δίκη, γιατί δικάστηκε ερήμην. Θυμόταν, όμως, πως η Ασφάλεια Καβάλας αυτόν και καμιά πενήνταριά μαθητές του Γυμνασίου άρχισε να τους παρακολουθεί, επειδή διαμαρτυρήθηκαν στο δήμαρχο και έκλεισαν το δρόμο στις Καμάρες ζητώντας συσσίτιο για τους απόρους συμμαθητές τους. Ένα απόγευμα (27 Απριλίου 1932) ο ανθυπασπιστής του Τμήματος Ασφαλείας Αλεξάνδης τον συνέλαβε μαζί με το συμμαθητή του Στρατηγόπουλο στο σπίτι που νοίκιαζε στη συνοικία της Παναγίας και τους οδήγησε στον εισαγγελέα Σπηλιώτη. Μετά απ' αυτούς, θυμάται, έφεραν για ανάκριση και τους μαθητές Χαρ. Σωτηρέλη, Γ. Τάντο, καθώς και τη μαθήτριά Σμαρώ Μηλίδου. Λίγες μέρες μετά οι μαθητές Σωτηρέλης, Στρατηγόπουλος, Προέδρου και Τάντος απεβλήθησαν από το Γυμνάσιο. «Στά-

Έτσι έκλεισε η σελίδα της «αντιθρησκευτικής και κομμουνιστικής προπαγάνδας» στο Γυμνάσιο Καβάλας με μια δίκη που τυπολογικά είχε πολλά κοινά στοιχεία με τα «αθεϊκά Βόλου» και τη δίκη του Δελμούζου το 1914 στο Εφετείο Ναυπλίου.

Συμπεράσματα

1. Η δίκη για τα κομμουνιστικά του Γυμνασίου Καβάλας υπήρξε ένα από τα πολλά επεισόδια της αιώνιας αντιδικίας μεταξύ του συντηρητικού και προοδευτικού στοιχείου. Μιας αντιδικίας η οποία σε μεταβατικές περιόδους της ιστορίας εκδηλώνεται με περισσότερη οξύτητα και οδηγεί τα πράγματα σε ακρότητες. Γιατί τι άλλο ήταν παρά ακρότητα η προσαγωγή στο δικαστήριο μαθητών Γυμνασίου, ενός «εσμού στρουθίων» για να δικαστούν μαζί με τους δασκάλους τους ως κοινοί εγκληματίες, επειδή ετόλμησαν να ακροασθούν την πραγματικότητα και να σταθούν κριτικά απέναντί της;

2. Αποδείχτηκε ότι οι προοδευτικές ιδέες έχουν απήχηση όχι μόνο στα εργατικά στρώματα, πράγμα φυσικό άλλωστε, αλλά και στην ανήσυχη, ευαίσθητη και κριτικά σκεπτόμενη νεολαία της πόλης, καθώς και σε αρκετούς διανοούμενους αστούς από τους πολλούς που διέθετε η Καβάλα την εποχή εκείνη. Αρκεί να θυμηθούμε ότι λίγους μήνες μετά τη δίκη, στις εθνικές εκλογές που έγιναν, στην πόλη της Καβάλας πλειοψήφησαν οι κομμουνιστές και ότι δυο χρόνια αργότερα η πόλη εξέλεξε κομμουνιστή Δήμαρχο.

3. Αποδείχτηκε τέλος ότι οι ιδέες δε διώκονται, δε δικάζονται και πολύ περισσότερο δε φυλακίζονται. Αφήνονται στην κρίση του χρόνου, ο οποίος είναι ο ασφαλέστερος κριτής.

θηκα, όμως, τυχερός», μας είπε χαριτολογώντας. «Η αποβολή αυτή μου έκανε καλό, γιατί συνέχισα στην Αθήνα, όπου είχα αδέρφια, και τελείωσα το 9ο Γυμνάσιο στην πλατεία Κοιμουνδούρου. Μετά έδωσα εξετάσεις και μπήκα στη Νομική, την οποία τέλειωσα με πολύ κόπο, γιατί κατά διαστήματα μ' έστελναν για διακοπές στη Φολέγανδρο. Όμως τέλος καλό, όλα καλά. Ίσως να μην είχα σπουδάσει αν έμενα στην Καβάλα».